

De taal van het banale herhalen

Leevi Lehto

Deze verhandeling is gepresenteerd tijdens de conferentie *Poetry in Time Of War And Banality*, Sao Paulo, Brazilië, mei-juni 2006.

Ik wil Régis Bonvicino en Alcir Pécora bedanken zowel voor het nemen van het initiatief tot deze conferentie als voor hun proposities, die een uitstekend uitgangspunt vormen. Dit zijn mijn antwoorden, voor nu. Ik ben me ervan bewust dat mijn benadering in zekere mate abstract is en geografisch bepaald, *theoro-Europees*, zo u wilt, daar waar ik in tegenspraak kom met mijn centrale stelling, zijnde een aanspraak op een *absoluut en wereldomvattend pluralisme* van vorm, inhoud en taal. Ik laat een eventuele bijstelling ervan graag over aan de hedendaagse en toekomstige praktijk, niet in de laatste plaats gedurende deze conferentie.

'Poëzie, als de synthese van intellectuele en creatieve bezigheid,' schrijven Régis en Alcir, 'is niet langer in staat tot optreden tegen domheid en banaliteit.' Ik wil in deze bewering een tamelijk hoog ideaal van poëzie lezen. Zij lijkt te suggereren dat poëzie tenminste op één punt in de geschiedenis een zekere, misschien speciale, relatie met domheid en barbarisme heeft gehad. Ik zou dit op een zeer concrete wijze willen onderschrijven. Voor mij staat dit gelijk aan zeggen dat poëzie anti-ideologisch is. Zij bezit een speciale gave om domheid en barbarisme recht in de ogen te kijken - ook in de zin van accepteren. In laatste instantie is het - altijd dubieuze - vermogen van de poëzie om te fungeren 'als de synthese van intellectuele en creatieve bezigheid' hier ook op gebaseerd, op haar potentie om domheid en barbarisme te omarmen, *onder andere: het idee of ideaal van de inclusiviteit van de poëzie*. Dit ideaal heeft in de geschiedenis van de poëzie twee onderling tegenstrijdige vormen aangenomen: aan de ene kant de notie van poëzie als 'niets', clownesk, die er alleen voor zichzelf is, 'niks laat gebeuren' (en dus geniet van de vrijheid 'te doen wat zij wil'), en aan de andere kant het ideaal van het poëtisch *subliem*. In de laatste vorm is het hoofdconcept, sinds Kant, altijd dat van *bemiddeling* geweest: bijvoorbeeld tussen gedachte- en zintuiglijk experiment (dat ik opvat, ja zeker, als banaal, laten we zeggen in de zin dat emoties banaal zijn): en ook tussen dat wat begrijpelijk is, 'rationeel', en wat niet - opnieuw is de hoofdbeweging richting 'inclusiviteit', het 'alles omarmen'. In beide vormen zou ik de dimensie van *ondoorgrondelijkheid* willen benadrukken: de behoefte en het vermogen van poëzie om het niet-begrijpelijke te benaderen en zelfs te *laten zien*, dat wat we niet kunnen doorgronden, het *feit* dat we niet alles kunnen doorgronden, zelfs dat wat ondoorgrondelijk is (nooit verre van domheid...).

Als het 't geval is dat de poëzie nu haar vermogen heeft verloren, zouden daar twee redenen aan ten grondslag kunnen liggen. Zij zou het contact met het ideaal kunnen hebben verloren of - een serieuzere kwestie - domheid en banaliteit zouden nieuwe dimensies kunnen hebben bereikt, te groot zijn geworden voor een omarming van de poëzie, wellicht zelfs in staat om op hun beurt de poëzie te 'overspoelen'. Ik gebruik Régis en Alcir om te zinspelen op deze mogelijkheid wanneer zij spreken over een 'gewelddadigheid' die 'voortkomt juist uit haar aanhoudende existentie'.

De dingen laten zoals ze nu zijn zou een gemakkelijke wijze zijn om te reageren op dit pessimistische scenario. Heeft poëzie zich niet altijd ontwikkeld door te reageren op haar eigen toestand, door te rebelleren, door zich tegen zichzelf te keren (en heeft zij zo dus niet, om een toespeling te maken op één van de thema's van deze conferentie, de structuur van *oorlog* nagebootst en gereproduceerd, vergelijk 'poëzieoorlogen')? misschien zou het 't beste zijn om de zaak maar aan de poëzie zelf over te laten - per slot van rekening kunnen we haar geen bevelen gaan geven, niet in de laatste plaats omdat zij toch 'niets is' en hoe dan ook gericht op 'ondoorgrondelijkheid'. Aan de

andere kant is het feit dat ik deze uitweg niet onmiddellijk koop een teken van mijn optimisme: zij het met een opmerkelijke en gecompliceerde gereserveerdheid wil ik in de situatie zoals beschreven door Régis en Alcirs een dimensie identificeren die, toch, nieuwe mogelijkheden voor de poëzie zal openen om - en ik wil stellen: voor haar *in het bijzonder* - 'zich bewust van zichzelf te worden'. Mijn algemene antwoord is al vervat in één van Régis' en Alcirs formuleringen: '[Het is belangrijk om aan te geven dat] *ook het heden niet van ons is*' (mijn cursivering). Later zal ik opperen, opnieuw met een enorme reservering, dat de tijden werkelijk zijn veranderd, waarbij één van de tekenen van deze verandering is dat *zij niet langer 'van ons' zijn op de wijze zoals zij dat vroeger waren*.

Ook Régis en Alcirs lijken te praten over 'een nieuw soort wereld'. Laat ik opnieuw hun verhandeling citeren: 'een wereld die zowel globaal als ontregeld aan het worden is'; 'lokale, etnische conflicten aangedreven door haat, sektarisme en persoonlijke tragedies'; 'nationalistische projecten [zijn] een strategie geworden om bedrijfsbelangen te versterken'; 'internationalisme is, in plaats van de deuren te openen naar pluralistische en democratische menselijke ervaringen, uitgelopen op een strategie van exploitatie'. Ik beschouw deze karakteristieken graag, om even een moment op het historisch-politieke niveau te blijven, als refererend naar die nieuwe situatie van vragen, worstelingen, verbijsteringen en teleurstellingen, hoop en aarzelingen, die inmiddels bekend staat als globalisering. Ik geloof, nog altijd met reserveringen, dat de val van de Berlijnse Muur in 1989 en de introductie van internet enkele jaren later fungeerden als de stijlen van een ingang naar een compleet nieuwe wereld waar niets meer is zoals het was. Ik noem met opzet deze twee gebeurtenissen / fenomenen, die niet door iedereen met elkaar in verband worden gebracht en door sommigen beschouwd als 'gewoon' de oppervlakte van de geschiedenis: ik geloof dat ze onderling verbonden zijn en dat al hun 'diepe' betekenissen wellicht nog niet goed worden begrepen.

Nu er een plaats is ingeruimd voor 'globalisering' is het tijd om een ander woord uit te spreken dat niet - misschien om redenen die toe te schrijven zijn aan de verbijstering die hierboven is genoemd - voorkomt in Régis en Alcirs verhandeling: *kapitalisme*. Ik spreek het zelfs met een nog grotere gereserveerdheid uit dan de woorden ervoor: gedeeltelijk om redenen gerelateerd aan mijn eigen persoonlijke historie, waarbij ik onmiddellijk even stil zal moeten blijven staan - beschouw dit als een blijk van de macht van het uitgesproken woord. Ik ben in 1951 geboren in een familie van boeren op het Finse platteland. Ik kwam vrij vroeg tot de poëzie: mijn debuut in 1967 was voor een groot gedeelte geschreven met de pen van een vijftienjarige schooljongen (tenminste één gedicht als een essay gedurende de lessen Fins) of met een draagbare typemachine die hij speciaal voor dit doel had gekocht. Om redenen waar ik later op terug moet komen, werd mijn geval van het type zoals door Régis en Alcirs beschreven in hun verhandeling: poëzie bleek uiteindelijk '[een] activiteit in [mijn] kinderjaren of jeugd' te zijn 'die [ik opgaf] toen ik volwassen werd'. Als onderdeel van de universele radicalisering van mijn generatie (de hippies, Frankrijk en Duitsland in 1968 etc.) en nadat ik er enige tijd tegen opgebokst had, belandde ik uiteindelijk in de gelederen van de Finse Communistische Partij - niet in die van de Stalinistische 'minderheid', zoals de meesten van mijn makkers, doch - minder modieus - in die van de gematigde, eurocommunistiche, meerderheid. Van 1973 tot 1983 of zo diende ik als een full-time partij apparatchik, in nogal verantwoordelijke posities eigenlijk, zoals de eerste assistent van de secretaris-generaal, 'de politieke secretaris van het secretariaat' en, later, politiek secretaris van enkele ministers (eind jaren '70 maakte de partij deel uit van de regeringscoalitie). Begin jaren '80 was ik korte tijd één van de leiders van de hervormingsbeweging binnen de partij, bekend als de 'Derde Lijn', en in deze hoedanigheid ook lid van het Centrale Comité. Ik was een 'ideoloog', een speechschrijver: in feite 'schreef' ik bijna alles wat de partij in die dagen 'officieel' te zeggen had. In die jaren schreef ik nooit poëzie, zelfs geen strijdliederen. Aan de andere kant herinner ik me hoe ik toen al mijn politieke activiteiten beschouwde als een voortzetting van poëzie 'met andere middelen', als poëzie 'in de praktijk' zo u wilt (ik zal hier nog op terug komen).

Tegen deze achtergrond mogen mijn reserveringen ten opzichte van het woord 'kapitalisme' worden teruggebracht tot - nog altijd en vooral vandaag - de *onmogelijkheid* het uit te spreken zonder te vertrouwen (terug te vallen) op zekere teleologische historisch-filosofische veronderstellingen, zoals de wetten van de beweging van de geschiedenis, de bijbehorende noties van haar 'bewegende krachten', haar 'voorbeschikte fasen', uiteindelijke doel etc. (These vanuit een links standpunt: het rechtse idee van een 'onzichtbare hand' is niet minder problematisch.) We waren al dicht bij dit soort veronderstellingen door te zeggen 'de tijden zijn veranderd'. De overeenkomstige, en evenzeer essentiële, noties van de 'historische subjecten' zijn in dezelfde mate problematisch: Régis en Alcir zinspelen eigenlijk op de tendens dat deze hun uiterste tegendelen worden wanneer zij spreken over wat er met het 'internationalisme' (ooit *de* definitie van het proletariaat) is gebeurd of met de 'nationalistische projecten' (dat wil zeggen, de wijze waarop bijna alle hervormingen die het proletariaat graag ziet aangemerkt als zijn eigen prestaties zich hebben gematerialiseerd). Ik zie ze ook over hetzelfde probleem spreken als ze de adjectieven 'lokaal' en 'etnisch', vaak geïdealiseerde concepten in de 'worsteling met de globalisering', nader bepalen met zelfstandige naamwoorden als 'haat, sektarisme en persoonlijke tragedies' - hier wordt de kritiek dicht genaderd, die door de Italiaanse politieke filosoof Antonio Negri, een opmerkelijk theoreticus van 'democratische globalisering', is geleverd op dit soort concepten.

Ik beken dat tijd, of leeftijd, van mij - vanuit het gezichtspunt van al deze noties - een traditionalist heeft gemaakt. Ik beschouw mezelf sociaal gezien nog altijd als radicaal, maar bij mij is dit radicalisme gebaseerd, conceptueel gezien, op noties verwant aan die van een zeker Engels conservatisme (vergelijk Eliot) waarbij men een fundamenteel deficit van de menselijke natuur veronderstelt, 'evolutie' opvat als gegrond in een geleidelijk leren, vergezeld van een traditie en de altijd onzekere, en nooit meer dan gedeeltelijke, doorgave ervan aan de toekomstige generaties. Ik deel dit wantrouwen niet jegens de menselijke natuur (alhoewel mijn vertrouwen zelfs op dit punt af en toe wankelt): in plaats daarvan geldt mijn wantrouwen jegens de menselijke *samenleving*: waar marxisme, liberalisme, islamitisch-fundamentalisme en de sociaaldemocratie - de vier belangrijkste politieke ideologieën, of fundamentalismen, van de hedendaagse wereld - alle voortvloeien uit een notie van de 'juiste', of 'ideale', samenleving, ben ik gedwongen (zelfs tegen mijn wil in) een fundamenteel deficit van alle menselijke sociale organisaties (inclusief, en misschien wel in het bijzonder, alle 'bewegingen') te veronderstellen. '[D]e samenleving is altijd een probleem voor me geweest / hoe zij mogelijk is', zoals ik schrijf in een gedicht eind jaren '80.

Tegelijkertijd realiseer ik me dat ik ben blijven steken bij twee wijzen van denken, of attitudes, uit mijn jeugd, die, zo niet direct ontleend aan Marx of het marxisme, dan toch door hen werden beïnvloed: ten eerste een geloof in de noodzaak om 'te ontsnappen aan de voorgeschiedenis van de mensheid', dat wil zeggen een diep wantrouwen jegens alles dat 'geërfd', 'natuurlijk', 'zuiver', 'oorspronkelijk' etc. is - iets dat, tegelijk, vertrouwen impliceert in het menselijk potentieel. (Mijn eigen leven heeft dit ideaal van uitbreidende horizonten gevolgd, van het twijfelen aan het oude, van het voortdurend achterlaten...) En ten tweede een notie van *kapitalisme* als de absolute sociale relatie of structuur die aanhoudend in staat is om dit soort 'losmaken van de wortels', 'vernietigen van het oude' en 'in rook doen opgaan van producten' (zonder dat steeds de weg naar een gegeven doel wordt gewezen) te bewerkstelligen. Bijgevolg is 'traditie' voor mij meer een 'traditie van breuken', van een voortdurend zichzelf losmaken van het oude: een idee van *eilandjes van vrijheid*, altijd tijdelijk, marginaal, veranderlijk in hun grenzen, proportioneel, maar nooit volledig zonder historie (zij het geen continue, teleologische) van eerdere (of zelfs gelijktijdige, maar 'verschillende') pogingen tot 'hetzelfde'. Vandaag de dag zou ik zeggen dat het *kapitalisme* deze eilandjes nooit *produceert*, maar - zo lijkt het - ook nooit ophoudt met het produceren van mogelijkheden daartoe. Ik kan er niet aan geloven; ik kan niet stoppen met eraan te geloven. Misschien kan ik mijn attitude samenvatten in de volgende twee uitspraken van de grote marxistische invloeden in mijn jeugd: Gramsci's motto 'pessimisme van het intellect, optimisme van

de wil' en de titel van de notities die de Franse marxistische filosoof Louis Althusser in zijn latere jaren maakte (in een psychiatrische inrichting): 'Fortuinlijk materialisme'. Ik beschouw de geschiedenis als open. Open, maar *blind*. Blind *want* open...

Zoals gezegd voelde mijn linkse politieke activiteiten als een 'voortzetting van poëzie'. Welnu - alvorens ik verder ga met het *kapitalisme* - haast ik me om te generaliseren: wat ik zojuist over de geschiedenis heb gezegd geldt in mijn ogen ook voor de 'evolutie' van de poëzie. Als ik denk aan mijn vroegste poëzie ben ik geneigd om te polemiseren met de ietwat pejoratieve karakterisering door Régis en Alcir van veel van het hedendaagse schrijven van poëzie als een 'hobby' - als we daarmee het tegenovergestelde van 'serieusheid' bedoelen. Ik kan me geen 'serieuze' nood tot uitdrukken van mezelf herinneren, enige tienerwens om mezelf te 'bevrijden', of iets dergelijks, alleen een (eerder lichthartige) drang tot het produceren van iets nieuws (voor mezelf), een soort 'leeg' verlangen dat *niet weet waar het naar op zoek is*. En de botsing van deze drang - zijdelings, zou ik zeggen - met de nog jonge traditie van de modernistische Finse poëzie (Paavo Haavikko, Pentti Saarikoski: het werk waarmee deze traditie doorbrak, Haavikko's *Tiet etäisyksiin* (Wegen naar de verte), werd gepubliceerd in mijn geboortejaar, 1951). En zo levendig als de leegte van mijn verlangen, herinner ik me, zo *betekenisloos* was de poëzie volgens deze traditie voor mij. Of, om het preciezer te omschrijven: ik bezat geen kwalificaties om het te 'begrijpen' in enige conventionele zin van het woord. En voor wat betreft de voorwaarden voor haar bestaan geldt hetzelfde voor mijn latere poëzie. Zo'n vijftien jaar lang, te beginnen vanaf 1983, werkte ik als full-time vertaler naar het Fins - van romans, mysterieuze verhalen, biografieën, sociologische en filosofische werken... en tegelijkertijd maakte ik veel zogenaamde zakelijke vertalingen, van gebruiksaanwijzingen tot contracten, van technische teksten tot biologie en psychologie (ik beschouw dit als mijn tweede blootstelling, na die in de politiek actieve periode, aan de ultieme sociale natuur van de taal - of liever, zoals ik zo dadelijk zal aanvoeren, aan haar *andersheid*. Gedurende deze tijd dacht ik uiteraard ook veel na, niet alleen over de politiek-sociale ervaringen in mijn jeugd, maar ook over taal en literatuur, en verkreeg diepere inzichten in (het 'begrijpen' van) de traditie die als springplank voor mijn vroegste poëzie had gediend. Vandaag de dag kan ik categorisch zeggen dat niettegenstaande dat dit alles een hoop 'gedachten' (waarvan enkele hierboven zijn gepresenteerd) naar boven bracht, geen van deze, op zichzelf, in staat waren om me de weg terug naar de poëzie te wijzen. Niets kwam van alleen maar 'begrip', 'subject' of 'boodschap'. De zaak was eerder het tegenovergestelde: hoe meer ik van mijn eigen traditie begon te 'begrijpen', des te duidelijker het werd dat er geen weg voor me was om er vanuit te vertrekken, verder te gaan, waar dan ook naar toe. Voor het aanbreken van mijn tweede periode van poëzie (ik heb tussen 1991 en nu vier dichtbundels gepubliceerd en zou ook mijn 'Google Poem Generator', ontwikkeld in de herfst van 2002, als deel van mijn poëtisch *oeuvre* willen beschouwen) was een nieuwe blootstelling - eveneens zijdelings - aan een nieuwe vreemde traditie nodig, nu aan het Noord-Amerikaanse *Language* schrijven. Ook hier wil ik letterlijk zijn. Opnieuw was het niet een kwestie van 'begrijpen', van een opnemen van 'invloeden', van een zichzelf in de positie plaatsen om de 'Language' traditie te volgen. Wat er echt toe deed in het 'Language' schrijven waren niet zijn geformuleerde basisveronderstellingen, maar wederom het feit dat *ik er niet eens van kon dromen het te begrijpen*: vanwege de culturele en geografische afstand, maar hier ook omdat het betreffende schrijven in de eerste plaats niet tegen een horizon van begrijpen was gemaakt. Of: men zou op z'n minst kunnen 'begrijpen' dat 'Language' schrijven niet was bedoeld om te worden 'begrepen'. Ik zou willen zeggen, om het zeer schematisch uit te drukken, dat er, zoals in de eigenlijke geschiedenis, geen continue evolutie is, geen teleologie in de historie van het schrijven, doch geen vooruitgang zonder invloeden: de lege geest en zijn ondoorgrondelijke andere: altijd van elders. Altijd zijdelings.

Vanuit een ander gezichtspunt zou ik willen zeggen dat deze twee blootstellingen aan 'ondoorgondelijkheid' me tezamen het ABC van 'het denken' leerden, dat ik als volgt samenvat: ten

eerste is poëzie vooral denken - een vorm ervan, zeker, maar vaak van een soort waarbinnen zekere tegenstrijdigheden, inherent aan haar concept, verder kunnen worden veroverd en beter dan in enig ander onthuld - en, ten tweede, denken is geen activiteit van een zichzelf uitdrukkelijk subject, een 'redeneren' of 'rationaliseren', niet een bewustwording van de verhoudingen tussen dingen, het is eerder een zichzelf blootstellen aan de *disproporties* van dingen, aan zijn of haar eigen 'niet-begrijpen': het bedenken van concepten zouden ze zeggen in de nieuwe Franse theorie. In de poëzie, ten minste, komt het denken altijd van *ergens anders* tot ons - om ons daarna 'buiten onszelf' achter te laten. Het is non-subjectief, maar niet *gemeenschappelijk* in de zin van 'behorend tot een gemeenschap'. Dit betekent in zekere zin dat poëzie geen politiek kan zijn, zij moet eerder alle pogingen weerstaan om haar sociaal nuttig te maken. Als dit onverholven defaitistisch klinkt, laat ik dan opnieuw refereren aan Antonio Negri - ik denk dan aan zijn nadruk op het zien van de *menigte*, voor hem de revolutionaire kracht van het globale tijdperk, niet als bestaand uit individuen, maar uit *singulariteiten* (om een concept eruit te pikken dat ik verderop zal gebruiken). Zoals verzet voor Negri, is poëzie voor mij niet mogelijk in de context van een sociaal contract, waarbinnen men altijd wordt gedwongen om een soort historisch subject te veronderstellen (het thuisland, de mensen, de werkende klasse... de literatuur... de beweging... de onderneming...) waar de individuen / de stemmen van de dichters zich vervolgens mee identificeren, omdat individuele *subjecten* zich op deze wijze via de ideologie 'bewust' worden.

Terug naar de globalisering. Zoals aangegeven deel ik tot op zekere hoogte het pessimisme van Régis en Alcir - zowel met betrekking tot de toestand van de poëzie als tot die van onze wereld. Er zijn werkelijk veel redenen om te geloven dat deze 'nieuwe wereld van ons' (die te voorschijn kwam door de poort van de val van de Muur en het internet en die ik zie als de wereld van het volgroeide of, beter, *ontketende* kapitalisme) een tijd van een nieuw soort barbarisme is, of oorlog en banaliteit. Niet alleen de oorverdovende clichématigheid en banaliteit van de mondiale media-industrie, niet alleen de terugkeer van oorlog als een vanzelfsprekende voortzetting van de politiek, maar ook de 'mediasering' van oorlog (van de eerste Irak oorlog die 'werd gevoerd in de media' tot aan de recente cartoon controversie waarbij de media praktisch dienden als het *object* van oorlog) onder de gelijktijdige militarisering van de media (vergelijk de centrale rol van de banale wedijver, in de zin van een overlevingsstrijd, binnen de hedendaagse entertainmentindustrie, van de film tot reality-tv). In meer dan in één opzicht lijkt deze banalisering de poëzie ook inderdaad te hebben overspoeld, de laatste 'achterblijvend bij de technologie, de markt en een vraatzuchtige media- en communicatie-industrie', zoals Régis en Alcir schrijven, en die in veel gevallen een afhankelijk deel van de industrie zelf aan 't worden is. Om dit tegen te kunnen gaan beschikken we alleen maar over de ontbinding en fragmentatie van allerlei soorten verzet... Is er nog ruimte voor een optimisme van de wil, vooral na de inperking van zijn voorwaarden van mogelijkheid op de extreme wijze zoals ik hierboven deed - want ontzegde ik in feite de poëzie niet 'elke politieke invloed of bevrijdende esthetiek' (alweer Régis en Alcir)?

Ik ben ervan overtuigd dat er ruimte zal zijn - en dat poëzie haar 'inzicht en urgentie' kan herwinnen, precies door een sterke verbinding aan te gaan met haar speciale relatie met domheid en banaliteit waarover ik in het begin sprak: in 't algemeen door het benadrukken, zo radicaal als het maar kan, van haar eigen onbeduidendheid en het onafgebroken vernieuwen van haar relatie met haar eigen ondoorgrondelijkheid. Gewaar dat dit laatste kan klinken als leeg prediken, ga ik verder met een tegenvoorbeeld. *Eén* oplossing die men vaak hoort voor het probleem van de marginalisering en gebrek aan invloed van de poëzie is wat ik graag een attitude van *taal gecentreerd subliem* zou willen noemen. In een land als Finland bijvoorbeeld, met een kleine taal en uiteindelijk nog altijd monocultureel, gaat de poëzie immer gebukt onder de verleiding om te trachten zichzelf te legitimeren door middel van haar speciale relatie met de (gemeenschappelijke) taal. Hier wordt de taal, een medium voor intermenselijke communicatie, zoveel is zeker, *ook* verondersteld een *bron* van gemeenschappelijke betekenissen te zijn: bijgevolg wordt de duidelijkheid, transparantie,

puurheid etc. van de taal gezien als een garantie voor de betrouwbaarheid van deze betekenissen. Een Fins dichter zou typerend zeggen dat het zijn of haar taak is om deze doelstellingen te bevorderen - met het oog op het gevaar van verscheidene 'externe' bedreigingen (zoals, jazerker, globalisering). Dit zal, noodzakelijkerwijs, een idee van de poëzie als een hogere vorm van taal met zich meebrengen en bijgevolg van een gespecialiseerde poëtische taal die op een zeker moment een kristallisering van het 'besef van taal' van de gemeenschap gaat reflecteren en die tegelijkertijd een keurige oplossing biedt voor het probleem van het subliem (en het geweldige). Nochtans zijn alle gemeenschappen die zijn gebaseerd op een beheersing van de taal (van de 'gemeenschappelijke betekenissen'), alhoewel vaak aangeboden als toonbeelden van democratie, tegelijkertijd ook ernstig repressief en exclusief, selectief, hiërarchisch en hiërarchie scheppend: in één woord, klassenmaatschappijen. Elke notie van een 'goede', 'juiste', 'intense' etc. poëtische taal is aldus uiteindelijk ook klasse gerelateerd, dat wil zeggen dat ik gemeenschappelijk in de precieze betekenis van het woord als problematisch beschouw vanuit het standpunt van de poëzie. Inderdaad: het raadsel van de poëtische betekenis zal en kan niet worden gereduceerd tot het 'juiste', *zelfs niet tot het verkeerde* gebruik van taal (waarbij de laatste overigens aantoon vaker lonend te zijn): ik ben gedwongen om te zeggen dat poëzie (het soort poëzie waar ik om geef) zich wendt tot iets dat bestaat voorbij goed of fout, tot een soort voor taal gegeneraliseerde capaciteit (die tegelijkertijd een gegeneraliseerd verlies van spraak inhoudt: ik zou hier graag willen spreken van een taal *fugatisch* subliem).

Teneinde het - alternatieve - sociale en revolutionaire potentieel van *dit* soort poëzie te naderen, zou ik nu willen stellen dat onze wereld - de wereld van de globalisering - niet langer een wereld van taalgemeenschappen is in de hierboven aangegeven betekenis. Haar dominante taal is door haar sprekers niet 'geleerd' in de zin van een moedertaal zoals verondersteld bij taalgemeenschappen: ik denk hierbij natuurlijk aan het Engels gesproken als tweede of zoveelste taal. Ook de traditionele taalgemeenschappen die vaak samenvallen met de natiestaten verliezen hun unitaire karakter: in plaats van een 'juist' Fins, Engels, Portugees, Chinees hebben we zelfs te maken met een sneller fragmenterende nexus van bijzondere talen (die van uiteenlopende beroepen, disciplines, buurten etc., om maar niet te spreken van het voortdurend groeiende aantal van immigrantendialecten). Deze bijzondere talen, jargons, slang ontwikkelen zich in feite binnen het kader van hun respectievelijke algemene talen, maar *zijn niet tot hen reduceerbaar* - waarbij de invloeden over taalgrenzen heen vaak van veel grotere betekenis zijn. Het interessante en cruciaal belangrijke van deze ontwikkeling (zowel voor de toekomst van de poëzie als die van onze wereld) is - en dit is mijn hoofdstelling of hypothese van deze voordracht - dat het de mogelijkheden tot menselijke interactie niet lijkt te verminderen, zoals soms kortzichtig wordt beweerd, *maar in plaats daarvan doet toenemen*. We hebben opnieuw te maken met het wezen van de menselijke gemeenschappelijkheid. Zoals geopperd worden gemeenschappelijkheid en *samen horen*, een gevoel van saamhorigheid, vaak gezien als een wederzijdse vereiste. Ik wil het tegenovergestelde verkondigen - of om een ander perspectief te openen: misschien kan gemeenschappelijkheid beter worden begrepen als een blootstelling aan de taal van de ander, één die je nooit volledig zult begrijpen, nooit 'de baas worden', maar je tegelijk, juist om deze reden, aanspreekt, je situeert in een zekere plaats in de wereld - van waar jij, wat jou betreft, kunt beginnen met spreken - van waar jij, vanuit het standpunt van de poëzie, *alleen* kunt beginnen met spreken, niet langer als een 'individu', als een bepaald 'lid' van een gemeenschap (een legaal subject van een sociaal contract), maar - als u mij toestaat - als een *singulariteit*, als een uniek knooppunt van een oneindige menigte. Misschien bent u in staat om te begrijpen wat ik bedoel als ik spreek over de mogelijke sociale relevantie van het soort poëzie dat ik hier voorstel. De specifieke dynamiek van deze poëzie *raakt aan* iets waaraan ook de wereld in haar totaliteit vandaag de dag wanhopig behoefte heeft. Het is interessant, althans voor mij, om op te merken dat Negri niet ver af is van waar ik op uit ben als hij schrijft: '[Een nieuwe gemeenschappelijke taal] moet misschien wel een nieuw type communicatie zijn dat niet functioneert op basis van overeenkomsten maar op basis van verschillen: een communicatie

van singulariteiten.' Ik zou wat mij betreft willen spreken van de noodzaak tot en het vooruitzicht op een nieuw soort *wereldpoëzie* die nog niet bestaat.

Ik zal nog één poging doen om terug te keren naar het begin: naar oorlog, barbarisme - en kapitalisme. Per slot *is* de fragmentarisering en ontbinding die hierboven is beschreven (waarvan ik vind, dat zou nu evident moeten zijn, dat het een grote belofte voor de mensheid met zich meebrengt) een product van het kapitalisme, *dezelfde* die de 'vraatzuchtige media- en communicatie-industrie' produceerde. Hoe deze twee tendensen te separeren - of te verenigen? Hierboven maakte ik toespelingen op de vier dominante politieke fundamentalismen van onze tijd. Nu zou ik graag willen suggereren dat we de (banale) mondiale media-industrie begrijpen als een collectieve perversiteit ervan (zoals vaak waargenomen acteert zelfs Al Qaida, in laatste instantie, binnen het kader van de mondiale media). Het is een kenmerk van fundamentalismen om onze complexe wereld in enkele basis- en uiteindelijk lege statements te condenseren / af te vlakken ('wij' tegen de 'duivelse activisten'; 'de Heilige Oorlog' tegen de 'ongelovigen'): zij hebben de structuur van het banale in de zin van het vanzelfsprekende. Maar tegelijkertijd hebben zij *ook* de structuur van de ideologie in de zin zoals geanalyseerd door de latere marxistische theorie, vooral door Gramsci en Althusser: zij werken als een lijm die de structuur van de maatschappij bijeenhoudt: individuen 'onderbrekend' om subjecten te worden en hen blij dingen te laten doen die in een omgekeerde relatie staan tot hun echte sociale wezen - of het er nu om gaat om zich als een dwaas aan te stellen in een reality-tv show of om een passagiersvliegtuig op de World Trade Center Towers te richten... *Daar* een dominerende, verenigende ideologie, *hier* een steeds toenemende fragmentarisering die roept om een totaal nieuwe, andere vorm van interactie.

In werkelijkheid hebben deze twee lagen, als ze dat inderdaad zijn, veel gemeenschappelijk (geen van beide tendensen komt ook maar ergens in pure vorm voor). Toch, en bij wijze van experiment, wil ik een (gefingeerd serieuze) poging doen tot conceptueel differentiëren en het *opsporen van een contradictielijn* tussen hen. Hierbij zal ik zowel het ideologische concept gebruiken dat zo centraal staat in de historie van het marxistisch denken (herinner mijn kwalificatie van poëzie als anti-ideologisch) als de centrale rol die *immateriële arbeid* speelt zowel in de klassieke communistische utopie als in recente discussies over de netwerkeconomie (Castellanis, Negri en Hardt...). In de marxistische theorie werd ideologie traditioneel gezien gesitueerd in de superstructuur, in deze evolutie versperrende, van de oude maatschappij geërfde, laag, die moest worden weggevaagd om de weg vrij te maken voor de 'ongeremde ontwikkeling van de productieve krachten' in de socialistische revolutie (we weten wat daar van terecht gekomen is...). Later, gedurende de 20e eeuw, werd deze opvatting vervangen door de 'lijm' theorie van Gramsci en Althusser, hetgeen onmiddellijk weer een ander probleem introduceerde: hoe zou een mogelijkheid kunnen worden bedacht tot een revolutionair bewustzijn dat zich zou kunnen ontwikkelen buiten deze alomtegenwoordige ideologie (vergelijk ons eigen probleem vis-à-vis de vooruitzichten van de poëzie)? Laat me nu, met de geloofsbrieven van een voormalig marxistisch theoreticus in de hand, voorstellen om ons eigen tijdperk te gaan beschouwen als één waar kapitalisme zich, eindelijk, begeeft in een contradictie, van onderuit, met haar *eigen* ideologische superstructuur en haar dominante ideologie (herinner dat ik stelde dat de (positieve) fragmentarisering een product van het kapitalisme is). Ik bied deze suggestie niet in de overtuiging dat zij origineel is, laat staan dat ik verwacht dat er politieke consequenties uit zullen volgen, maar in plaats daarvan met het oogmerk op de volgende, in mijn ogen essentiële, provocatie: als we nog altijd zoeken naar een relevantie, een 'inzicht en urgentie', voor de poëzie binnen deze ordening, dan zijn we inderdaad gedwongen om het, een activiteit die 'niets produceert', de meest onbeduidende onder alle kunstvormen, te situeren *in de materiële, economische basis van de maatschappij, als deel van haar productieve krachten*.

Als dit aanstootgevend klinkt (en natuurlijk hoop ik dat: ik speel de clowneske dichter hier: alleen

maar de pose van een theoreticus aannemend), denk dan aan wat, volgens vele recente theoretici, echt het meest dynamische deel van de hedendaagse productie vormt - immateriële arbeid. Denk daarna aan wat, heel acuut, deze arbeid karakteriseert - zijn toenemende 'er zijn voor zichzelf', zijn toenemende neiging naar onafhankelijkheid (inherent aan alle intellectualisme). En denk dan aan *precies deze noties* als zijnde de belangrijkste ingrediënten van de *oude* marxistische utopie van het communisme. Er *zijn* punten van overeenkomst. In het licht van wat ik hierboven heb proberen te zeggen is er ook niets méér nodig. *Als* er langs deze lijnen een toekomst is, dan is het voor de poëzie het beste om daar aan bij te dragen door zich te concentreren op haar job, waar het ook toe leidt.

In feite bevat de verhandeling van Régis en Alcir reeds dit perspectief van de poëzie als productie: zij spreken over de wijze waarop het werk van de dichters van onze tijd wordt gekenmerkt door een 'meer kletserige *productie* in toenemend homogene omgevingen' en over de 'conformiteit die poëzie tentoonspreidt vis-à-vis een doorsneeproductie, en vragen ook: 'Maar welk type onvervalste *productie* zou het vermogen tot transformatie prijsgeven' (mijn cursivering)? Ik zou inderdaad willen beweren dat de meeste vragen die betrekking hebben op de poëzie de vorm aannemen van vragen omtrent haar (veranderende, nieuwe) productiecondities - en hier, als nooit te voren, ben ik optimistisch: ik geloof werkelijk dat we niet alleen 'een totale mislukking [kunnen] denaturaliseren en de pijn die er uit voortkomt heroveren' maar ook de 'onverschilligheid, vervreemding en routine' kunnen overwinnen en - zelfs - iets produceren '[voor] het genot van een aangenaam leven' (Régis en Alcir).

Bijna alles wat ik nog te zeggen heb over deze kans zal zijn gerelateerd aan het internet - een medium dat ik inderdaad wil beschouwen *zowel* als een expressie van de meest belangrijke tendensen van het hedendaagse kapitalisme (de fragmentarisering etc. - en hier zelfs ofschoon, of liever omdat, de evolutie van het net, in zijn meest dynamische vorm, lijkt plaats te vinden buiten de ruileconomie in haar traditionele betekenis om) *en* als een metafoor, tenminste, voor de mogelijkheden tot uitdaging van datzelfde kapitalisme. Momenteel kan het internet al gezien worden als een gedeeltelijke realisering van Jorge Luis Borges' geweldige droom van een universele bibliotheek: voor mij is het de *derde* blootstelling geworden (nu een absoluut zijdelings) aan een traditie die zich fundamenteel buiten het bereik van het 'begrijpen' bevindt. Veel klassieke teksten van Borges onderstrepen het feit dat een algemene bibliotheek, de onmiddellijke beschikbaarheid van alles dat ooit is geschreven, per definitie de onmogelijkheid betekent om het goed te rubriceren: chaos, zo u wilt. Chaos, en dus ook *barbarisme en domheid*, zelfs in toenemende mate als we de tegenwoordige textualisering van het alledaagse leven in beschouwing nemen, mogelijk gemaakt door het net (blogs etc.): een nieuw symptomatisch treffen met het banale - in de betekenissen van het alledaagse, tot zwijgen gebracht, twijfelachtig: kortom, met de hele 'overbodige proliferatie van praatziek schrijven' - staat centraal bij de vele gezichten kennende, op internet gebaseerde poëzie, die nu al enige tijd opduikt (ik zou hier de Noord-Amerikaanse 'flarf' dichters willen noemen en in meer algemene zin dat wat bekend is geworden als *Google sculpting*; mijn eigen Google Poem Generator is ook gerelateerd aan deze tendensen). Dit, scherper dan enige andere beweging in de hedendaagse poëzie waar ik weet van heb, generaliseert het idee dat ik hier heb ontvouwd van poëzie als een denken dat van elders tot ons komt en dat we niet tegemoet treden als 'erbij horende' subjecten maar in plaats daarvan als, nogmaals, singulariteiten, die 'een menigte vormen om over te gaan in een andere menigte' (Deleuze). Dit is precies waar ik aan dacht toen ik zei, misschien lichtelijk overdrijvend, dat onze tijd 'niet langer van ons is op de wijze zoals zij dat vroeger was'. Internet poëzie is nieuw en tegelijk eeuwenoud: geen wonder dat zij heeft aangetoond capabel te zijn om zelfs bepaalde dilemma's van de verouderde poëzie te reactiveren, waarvan wij dachten dat we ze voorgoed achter ons hadden gelaten.

Direct op het net gebaseerde poëzie is nog altijd een relatief nieuw fenomeen, met een grotere basis, zover ik (evident gelimiteerd) weet, voornamelijk in Finland en Noord-Amerika: nochtans, de

praktijk ervan brengt me ertoe om te voorspellen dat het gebruik van online zoekmachines binnen enkele jaren alomtegenwoordig zal zijn: een verandering in de voorwaarden van de productie van poëzie - en/of een ontwikkeling die het dichters gemakkelijker maakt om hun werk als productie te zien, zoals het misschien altijd al was. De andere belangrijke netwerk dimensie voor de poëzie, het gebruik van internet als een persoonlijk publicatiekanaal, is, nogmaals, *al* universeel en wellicht van een nog verder reikende significantie. Naar mijn opvatting biedt het reeds een oplossing voor het in Régis' en Alcirs verhandeling genoemde 'afnemende publiek'. Hier, als nooit tevoren, is het probleem deel van de oplossing. Ik zou willen stellen dat het precies die mogelijkheid is tot publiceren voor een enkeling, *peer-to-peer* in de goede zin, zonder dat men zich erom bekommert hoeveel mensen, als al iemand, het eigenlijk hebben gelezen, die vandaag de dag - en volledig in lijn met de wetten van de netwerkeconomie - fungeert als de meest belangrijke factor die zowel de hoeveelheid als de beschikbaarheid van serieuze poëzie doet toenemen: om het in economische termen te verwoorden, onze gemeenschap is van een extensieve groei overgegaan in een intensieve. Dit zou ook kunnen betekenen dat serieuze poëzie op het punt staat om zichzelf te bevrijden uit de greep van de markteconomie - van vervloekingen als het 'gedeelde eigendom van gelijken' en 'collectieve genre toepassingen' (Régis en Alcir). Het zou kunnen dat, zelfs hier, soms, 'dorpsactiviteit aanstoet neemt aan kritiek en debat': uiteindelijk zal dit verdwijnen (wellicht verandert het ook de natuur van 'poëzieoorlogen?'). En op veel langere termijn zullen al deze ontwikkelingen ook bijdragen aan de actualisering van het vooruitzicht waarin de utopie van het communisme hoogst waarschijnlijk inderdaad eens mag materialiseren: *de ontmanteling van het copyright systeem zoals we dat nu kennen*. In een tijd waarin immateriële arbeid de drijvende kracht van de productie is geworden, zou de onteigening van zijn resultaten (waarvan we allemaal begrijpen dat ze aan iedereen toebehoren) tot particulier eigendom juist die *vorm van exploitatie* kunnen zijn die hoog nodig uit de weg moet worden geruimd.

Ik zou door kunnen gaan. Wat ik hierboven heb gezegd, heb ik gezegd als een non-progressieve communist - als een oxymoron die hopelijk helpt om het revolutionaire potentieel van de poëzie te bevrijden van de last van (oude) ideologische identificaties. Nogmaals, als de poëzie echt dit potentieel heeft, dan kan het alleen maar verwezenlijkt worden door de poëzie zelf (niet in het minst omdat zij wellicht niet langer alleen is) en alleen tot haar eigen vreugde. Als het zich naar de maatschappij wendt, doet het dat alleen maar om te vragen 'hoe ben jij mogelijk?' Ik zou bijna willen riskeren om te zeggen dat poëzie in staat aan 't worden is tot beïnvloeding van haar eigen zelf-uitwijzing uit Plato's republiek, om zich te verplaatsen naar nieuwe soorten van democratie. Het zou vandaag de dag niet voldoende kunnen zijn om te zeggen dat kunst, laat staan de poëzie, bestaat voor zichzelf. Ik zou liever zeggen dat het bestaat, reeds, voor *het idee* van 'zijn voor zichzelf'. *Dit is haar politiek, haar 'inzicht en urgentie', tegenwoordig*. Wat natuurlijk niemand verhindert om links te zijn, als hij of zij dat wil. Of mij om een non-communist te zijn - misschien maak ik maar een grapje... Nu ik het er toch over heb, ik zou mijn liturgie willen afsluiten met een licht valse noot: in tegenstelling tot Régis en Alcir wijzen woorden als 'gekunsteldheid' en 'frivool' voor mij niet noodzakelijkerwijs op onverantwoordelijkheid. Naar mijn mening neemt de nieuwste poëzie humor nog altijd niet serieus genoeg - weg met de light verse, tot ziens 'serieuze' poëzie: laten we meer hebben van het soort waar 'de humor zo zwart is dat je het niet eens meer kunt zien', zoals iemand eens zei over Charles Bernsteins poëzie. Of, nog eenmaal, in de woorden van Antonio Negri (van wie ik niet zou verwachten dat hij zou accepteren wat hierboven is gezegd):

Gargantua en Pantagruel zijn, tussen de 16e en 17e eeuw, temidden van de revolutie die de moderniteit construeerde, reuzen wier waarde dat van symbolen is, als extreme figuren van vrijheid en inventiviteit: zij ondergaan de revolutie en leggen de gigantische verplichting voor om vrij te worden. Vandaag de dag hebben we nieuwe reuzen nodig en nieuwe monsters die wezen en historie kunnen samenvoegen, arbeid en politiek,

kunst en inventiviteit, om de nieuwe kracht te tonen die is toegekend aan de mensheid bij de geboorte van het Generale Intellect, de hegemonie van immateriële arbeid, de nieuwe abstracte passies en de activiteiten van de menigte. We hebben een nieuwe Rabelais nodig of, beter, velen van hen.

Leevi Lehto

Vertaling Ton van 't Hof